

Ivan Vogrič

Zasedba Bosne in Hercegovine leta 1878 v pismih Ivana Mankoča

VOGRIČ Ivan, mag., SI-1125 Ljubljana, Vrhovci, C. VIII/5b, ivanvogric@hotmail.com

Zasedba Bosne in Hercegovine l. 1878 v pismih Ivana Mankoča

Zgodovinski časopis, Ljubljana 70/2016 (154), št. 3-4, str. 314–336, cit. 40

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V štirinajstih pismih, napisanih v času zasedbe Bosne in Hercegovine leta 1878, opisuje njihov avtor, Tržačan Ivan Mankoč, vzdušje, ki je vladalo v vojaški enoti, v kateri se je takrat bojeval. Ne gre le za opis vojaške rutine, ampak tudi za opis doživljanjev v bitkah, v katerih je bil udeležen, oz. v stiku s povsem tujo deželo. Iz pisem prevevata nelagodje in stiska ob preizkušnjah v prvi vojni liniji ter hkrati navezanost na izvirno okolje Trst, kjer je njegova družina (in pozneje on sam) odigrala pomembno vlogo v gospodarskem življenju. Pisma so pričevanje o dogodkih, o katerih ima del zgodovinopisja povsem drugačno sodbo od tiste, ki jo je imel njihov avtor.

Ključne besede: Bosna in Hercegovina, zasedba l. 1878, Avstro-Ogrska, pisma, Ivan Mankoč

VOGRIČ Ivan, MA in History, SI-1125 Ljubljana, Vrhovci, C. VIII/5b, ivanvogric@hotmail.com

The Occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878 as Seen through the Letters of Ivan Mankoč

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 70/2016 (154), št. 3-4, str. 314–336, 40 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

In his fourteen letters written in the period of occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878, Ivan Mankoč, a native of Trieste, describes the atmosphere in his military unit. This is not merely a description of a military routine but also his personal account of battles in which he fought and of his contact with a completely unknown land. His letters are filled with unease and distress as he finds himself in the firing line and with his attachment to his place of origin, Trieste, where his family (and subsequently he himself) played an important role in the local economy. His letters are eyewitness accounts of events, on which the views of historiography differ greatly from that of the author.

Key Words: Bosnia and Herzegovina, occupation in 1878, Austria-Hungary letters, Ivan Mankoč

Vojaške operacije, ki jih je vodila Avstro-Ogrska ob zasedbi Bosne in Hercegovine l. 1878, so v literaturi prikazane večinoma v kontekstu sklepov berlinskega kongresa junija in julija tega leta. Tedaj so evropske sile, vključno z Otomanskim imperijem, določile, da to ozemlje, dotlej pod turško jurisdikcijo, »začasno« zasede in upravlja Avstro-Ogrska, s tem da suverenost še naprej ostane turškemu sultanu. Čeprav so v delu literature opisane tudi težave avstro-ogrskе vojske ob zasedbi,¹ nekateri drugi avtorji menijo, da je bil pohod avstro-ogrskе vojske le zaokrožitev dogovorjenega sporazuma z vnaprej znanim izidom. Izgube, tudi izdatne, ki jih je imela vojska črno-žolte monarhije, večkrat sploh niso omenjene.²

Da ni šlo zgolj za formalnost, ampak za hudo preizkušnjo, pričajo pisma,³ ki jih je udeleženec vojaških operacij, pripadnik 7. stotnije 22. pehotnega polka Baron Weber Ivan (Janez) Mankoč pošiljal v tistem času svojcem v Trst. Gre za avtentično pričevanje stiske navadnega vojaka, ki se je v Bosni znašel sredi najhujših bojov.

Ivan Mankoč (Trst 1855–Ljubljana 1923) je bil član premožne družine, ki se je po zaslugi očeta Jakoba uveljavila kot ena najbolj bogatih slovenskih družin v Trstu. Razvil je namreč zelo uspešno podjetje z lesno trgovino⁴ in to dejavnost so nadaljevali potomci vključno z Ivanom, ki je po očetovi smrti postal lastnik podjetja. Čeprav se je veliko priseljenih Slovencev v tistem času asimiliralo (tudi rodbina Mankoč je izhajala iz zaledja, s Kala pri Sv. Petru na Krasu, današnji Pivki), to ni veljalo za Mankoče, ki svojih narodnih čustev niso skrivali. Ivan je bil dolgo let odbornik Slovanske čitalnice v Trstu (v letih 1891–1892 tudi njen podpredsednik), starosta tržaškega Sokola v času 1888–1889, vrsto let odbornik političnega društva Edinost iz Trsta, soustanovitelj in nekaj časa predsednik upravnega odbora Tržaške posojilnice in hranilnice (ustanovljene l. 1891), nato pa soustanovitelj in v letih 1909–1913 predsednik upravnega odbora Jadranske banke v Trstu. Ivan Mankoč je bil na čelu Tržaške posojilnice in hranilnice v času, ko je ta vodila financiranje gradnje Narodnega doma v Trstu, njegova rodbina pa je zasebno močno podpirala tamkajšnjo Družbo svetega Cirila in Metoda in

¹ *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1861–1883*, str. 318 in 319. Gogala, *Slovenci v vojnah 593–1918*, str. 183.

² *Zgodovina Slovencev*, str. 509 in 510; *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 1, str. 30.

³ Gre za 14 pisem, ki jih hrani Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK) v Ljubljani. Označena so s signaturo Ms 1760.

⁴ Gl. *Koledar za prestopno leto 1884*, str. 154. Tu je Jakob Mankoč naveden kot lesni trgovec; sedež podjetja je bil v ul. Fontana 232 v Trstu.

časopis *Edinost*.⁵ V slovenskih organizacijah so delovali poleg Ivana tudi drugi člani družine, začeni s sestrama Milko in Karlo ter bratom Josipom.

Iz pisem, ki jih je Ivan Mankoč pošiljal članom družine, izhaja njegova navezanost na slovensko okolje v Trstu. V njih omenja čitalnico, časnik *Edinost* in več Slovencev, dejavnih v domačih organizacijah, vključno z nekaterimi narodnimi voditelji.

Pisma, ki jih je poleti in jeseni 1878 pošiljal svojcem, so napisana v zelo korektni italijanščini; v pričujoči številki je objavljen prevod v slovenščino. Kot je razvidno iz korespondence Ivana Mankoča (ki se je v pismih podpisoval kot Giovanni), so se v italijanskem jeziku pisno izražali tudi drugi člani rodbine.⁶ Razlog je v tem, da v mestu in delno celo zunaj njega (pri Svetem Jakobu, kjer je bila zelo izrazita koncentracija delavstva, tudi slovenskega) v tistem času ni bilo slovenskih šol. Medtem ko so le streljaj iz mesta (v Škednju, Rojanu, pri Svetem Ivanu in Barkovljah, ki so še imele značilnosti vaške skupnosti⁷ in so bile ločene od urbanega okolja) obstajale slovenske ljudske šole, se slovenski učenci iz mesta in od Svetega Jakoba niso imeli možnosti šolati v svojem jeziku. Prva ljudska šola, vendar zasebna, in ne javna, je nastala l. 1888 pri Svetem Jakobu na pobudo Družbe Sv. Cirila in Metoda, prav v tem pa je bil bržkone razlog, da je rodbina Mankoč, »odkar obstoji«,⁸ vneto odpirala to ustanovo.

Z vidika vojaških operacij v Bosni so pisma zanimiva, ker so nastala tako rekoč »v prvi bojni črti«. Ivan Mankoč je namreč pripadal vojaški enoti, ki je na dan začetka operacij, 29. julija 1878, potem ko je prestopila mejno reko Savo, prva začela osvajati ozemlje Bosne. Kot izhaja iz pisem svojcem, se je na zasedenem ozemlju udeležil pomembnih bitk, kot npr. 14. avgusta v soteski pri Banjaluki in od 6. do 8. septembra 1878 pri zavzemanju trdnjave Ključ. V vojaških spopadih je bil udeležen tudi njegov brat Jakob (Metto) v eni od prvih bitk med avstro-ogrskimi enotami in turškimi silami 5. avgusta 1878 pri Roglju.⁹

Ivan Mankoč je bil rekrutiran v Trstu, kjer so za potrebe vojske vpoklicali številne za vojno sposobne mladeniče. Trst se je z vojnimi dogajanjmi, čeprav več sto

⁵ Vloga Ivana Mankoča pri financiranju Narodnega doma je navedena v zborniku *Narodni dom v Trstu 1904–1920*, str. 42. Ivana Mankoča navaja tedanji vodja političnega društva *Edinost*, odvetnik Gustav Gregorin, kot enega od podpornikov istoimenskega časnika, skupaj s podjetniki Antonom Trudnom in Josipom ter Kornelijem Gorupom (*Edinost 1876–1926*, str. 11).

⁶ Korespondenco hrani NUK v isti mapi; ohranjena so tudi pisma zunaj obravnavanega časovnega okvira (druge polovice l. 1878).

⁷ Debelli Turk, Lida, Ciril-Metodova šola pri Sv. Jakobu. V: *Sveti Jakob – zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okraju*, str. 52 in 53.

⁸ Po smrti Ivana Mankoča je družinska prijateljica, pisateljica Marica Nadlišek Bartol, v nekrologu zapisala, da so se člani rodbine posebno potrudili pred božičnico: »Milka je znašala blago od raznih tvrčk. Gospa Lotica je krojila, par šivilj pa je šivalo, da so se za Božič oblekli revni otroci. Del Mankočevega stanovanja je bil od septembra do novega leta spremenjen v skladišče ... Poleg oblek so zbirali južno sadje, s katerim so se obdarovali vsi otroci Ciril-Metodovih šol.« Ivana Mankoča je Nadliškova označila kot dobrotnika, ki je – diskretno, pod oznako »neimenovani« – denarno prispeval za delovanje družbe. Gl. *Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1924*, str. 48–51.

⁹ Jakob je bil takrat v prednji straži l. stotnije 17. pehotnega polka. Omenja ga poročnik Jakob Modrijan v pričevanju, objavljenem v knjigi Jerneja Andrejke *Naši fantje v Bosni in Hercegovini 1878*, str. 35. Gl. tudi Gogala, Slovenci v vojnah 1593–1918, str. 178.

kilometrov daleč, tedaj soočil prvič po zelo dolgem času, saj so bili Tržačani dlje časa izvzeti iz obveznega vojaškega nabora. V zameno je lokalna oblast vzdrževala t. i. okoličanski bataljon, milico, podrejeno avstrijskim vojaškim oblastem, ki so jo rekrutirali med okoliškimi slovenskimi prebivalci. To je trajalo do razpusta okoličanskega bataljona l. 1869. Formalno je do tega prišlo v okviru vojaške reforme, vendar dejansko kot posledica pritiska tržaškega magistrata. Bataljon je bil namreč soudeležen pri krvavih nemirih leto prej na tržaških ulicah, ki so zahtevali dve življenji in ki so docela razburkali politično življenje v mestu. Vpoklic pod orožje poleti 1878 je bil zato šok, še posebno za premožne družine v mestnem središču, ki niso bili vajene, da vpokličejo tudi njihove sinove: »Kaki vojaki so tržaški sinovi, to se vidi iz tega, da iz Dalmacije z vsakim transportom največ bolnih od Webrovega polka pripeljo: zbole kmalu, ker niso ničesa vajeni,« je tedaj zapisala Edinost.¹⁰ Prav o tem je govor v zadnjih Mankočevih pismih, ki tudi zgovorno pričajo o vzdušju, ki je takrat vladalo med navadnimi vojaki. Iz njih je razvidna tudi očitna razlika med začetnim navdušenjem ob zasedbi Bosne in kasnejšimi zapisi, ki odražajo nelagodje ob situaciji, v kateri se je avtor pisem takrat znašel.

¹⁰ Edinost, 14. 9. 1878.

1. pismo

Popovača, 17. 7. 1878

Predragi!

Oprostite najprej, da vam nisem pisal iz Siska, kot sem vam obljubil. Oprostite tudi zaradi pisave in načina izražanja, saj imam na voljo le malo časa.

V ponedeljek zjutraj smo krenili na pot iz Gorice ob štirih zjutraj; v torek ob pol petih popoldne smo prispeli v Sisek. Predstavlajte si potovanje v vagonu, kjer je bilo 38 mož.

Vmes smo se ustavili za 30 minut v Št. Petru.¹¹ Šel sem h Korošču, ki pa me ni prepoznal. Ko sem ga zaprosil za kruh in pivo, je želel, da mu vnaprej plačam. Ko pa sem se predstavil, je prekinil delo, in mi prinesel pivo, »Feldflasche« vina, velik kos kruha in obilno porcijo gosi. Plačal nisem nič, zaman sem ga prosil, naj sprejme denar.

Ustavili smo se tudi v Zidanem Mostu, vendar tam nisem srečal nikogar (npr. niti Pepija).

Danes ob treh zjutraj smo zapustili Sisek in odšli proti Stari Gradiški. Po sedmih urah in pol marša smo šele na pol poti, v Popovači. Predstavlajte si sedem ur in pol hoje s temi velikimi škornji!

Z enoletnimi prostovoljci¹² ravnajo zelo lepo, saj jih obkladajo z »gnojem«, »kanaljo«, »naj jih vrag vzame, dal jih bom privezati na prvo primerno drevo«. Jutri zjutraj ob štirih bomo nadaljevali marš proti Gradiški, v sredo pa bomo že na meji. Marš je naporen zaradi teh ogromnih škornjev in težkega tornistra, v katerem nosim cel kup stvari. Danes, na prvem maršu, je obležalo kakih 20 mož. Jutri pa mislim, da se bo njihovo število podvojilo.

Pišem vam iz neke krčme, v kateri je cel kup vojakov. Vztrajno me nagovarjajo, naj jim posodim pero, da bi tudi sami potem pisali.

Toni¹³ je prispel semkaj štiri ure za mano, vendar ga še nisem videl. Predvidevam, da je Metto¹⁴ že na meji. Upam, da se bova srečala v Banjaluki.

Zaključujem to pismo, ker me kolegi še naprej nadlegujejo. Prosim, da pozdravite v mojem imenu g. Dolenca, njegovo gospo, g. Pipana, Pavloviča¹⁵ in vse znance. S poljubom na ustih vas pozdravlja vaš

Giovanni

¹¹ Današnja Pivka.

¹² To so bili obvezniki, ki so jim zaradi stopnje izobrazbe dovolili enoletni vojaški rok.

¹³ Očitno gre za Tonija Kalistra, iz znane rodbine Kalistrov iz Trsta, ki ga pisec navaja tudi v naslednjih pismih.

¹⁴ Mlajši brat Jakob. Metto je pomanjšana oblika od Giacometto. Primorski slovenski biografski leksikon navaja, da je bilo v družini 10 otrok. Sinovi: Josip, Ivan, Jakob (Metto) in Ferdinand. Hčere: Marija, Karla (Lotica, tudi Lotti), Ana (Milena), Antonija (Antoinette) in Milka (Ljudmila). Očitno je en otrok umrl v rosnih letih. Gl. *Primorski slovenski biografski leksikon, dodatek M-Ž*, str. 703 in 704.

¹⁵ Mišljen je Viktor Dolenc, narodni voditelj in urednik, po poklicu pa trgovec, ki se je l. 1877 preselil iz Gorice v Trst. Tam je postal družbenik trgovskega podjetja Pipan & Co., ki ga je vodil Josip Pipan, tedaj odbornik političnega društva Edinost. Podjetje se je ukvarjalo s trgovanjem kolonialnega blaga. Pavlovič je bil njun sodelavec.

Moj naslov je enostaven: J. M., 22. pehotni polk Baron Weber,¹⁶ 7. stotnija, 7. pehotna divizija. Ni pomembno, kje bom, saj bo vaše pismo na podlagi tega naslova zagotovo prispelo do mene. Vojna pošta namreč že deluje.

2. pismo

V vojaškem taboru, Turška Gradiška,¹⁷ 29. julija 1878

Predragi!

Vaši dve pismi sta me razveselili, še posebej, ko mi sporočate, da ste zdravi. Glede na to, da je Mimi¹⁸ odšla v Sežano, upam, da je okrevala.

Do sobote zvečer smo bili v Okučanih. Tam smo povsem mirno preživljali urice v gostilni skupaj s prostovoljci bataljona. (Dotlej smo se prosto kretali od 19.00-19.30 do 21.00, odkar smo nastanjeni v taboru, pa ne več.) Nato je prišel neki ordonančni oficir s poveljem, naj za celotno garnizijo pripravijo poročilo in naj ob dveh zjutraj krenemo proti Gradiški.

Ker je prav tedaj lilo kot iz škafo, si lahko predstavljate zmedo, ki je zavladala.

V Staro Gradiško smo prispeli ob šestih zjutraj. Nastanili smo se v taboru, kjer je bilo več kot 12 tisoč mož. Bilo je kot na sejmu, nikoli nisem videl česa takšnega. Bil sem zaspan, saj ponoči nisem zatisnil očesa. Metta včeraj nisem srečal, ker mi ga ni uspelo najti.

Danes, 29. julija, smo prekoračili Savo (naša stotnija je bila pri tem prva nasploh, saj so nam zaupali naloge prednje straže). Sprejeli so nas z živio-klici in salvami iz topičev. Zmagoslavno smo vstopili približno ob sedmih zjutraj.

Uro potem ko smo prečkali mejo, so se razširile govorice, da so minirane ceste, po katerih smo marširali. To je resno zaskrbelo marsikoga, vendar na koncu smo srečno prispeli, tako da smo zdaj v vojaškem taboru v Turški Gradiški.

Vaše predzadnje pismo sem prejel včeraj (28. julija) ob štirih zjutraj med maršem pri Stari Gradiški, zadnje pa danes ob 18. uri v taboru v Turški Gradiški.

Pred eno uro je prečkal mejo tudi Kuhnov polk.¹⁹ Dospel je v tabor, kjer sem tudi sam, in mislim, da bom srečal Metta.

To pismo pišem na travi. Tu so še drugi prostovoljci, medtem ko igrata naš orkester in orkester Kuhnovcev.

Povsod vlada veselje. Razlegajo se petje in živio-klici.

S travnatih tal smo vstali ob treh zjutraj, saj smo bili vsi mokri in premraženi. Zaradi včerajšnjega dežja so bila namreč premočena. Da bi se segreli, smo zanetili ogenj.

¹⁶ Polk je bil poimenovan po feldcajgmojstru Webu.

¹⁷ Današnja Bosanska Gradiška. Od Stare Gradiške na ozemlju današnje Hrvaške jo loči mejna reka Sava, ki je tudi v času avstrijske zasedbe razmejevala dve državi: Avstro-Ogrsko in Otomansko cesarstvo.

¹⁸ Očitno gre za sestro Marijo.

¹⁹ Šlo je za 17. pehotni oz. Kuhnov polk, tako imenovan po istoimenskem baronu. Večinoma so ga sestavljali slovenski vojaki iz Kranjske in delno Primorske.

27. je ves polk slovesno zaprisegel pred generalom in zastavo.

Jutri in pojutrišnjem vam pišem bolj podrobno, ker se je zdaj začelo mračiti in s težavo razbiram črke.

Toni je zdrav in vesel. Bil je presenečen, ko je izvedel, da njegova mama ni prejela nobenega njegovega pisma, čeprav ji ga je napisal že teden dni nazaj.

Jutri (30.) se bomo predvidoma odpravili na marš proti Banjaluki. Trajal bo sedem ur ali še več.

Oprostite, če boste prejeli pismo brez znamke, ampak tu je nemogoče odpremiti poštno pošiljke in se dokopati do znamk.

Pišite mi čim prej, ker pisma dospejo na naslovnika v osmih dneh (*nečitljiv del*). Pozdravite vse preostale in ostanite zdravi.

Giovanni

Ni treba napisati kraja, kjer sem. Zadostuje naslov, ki sem vam ga navedel zadnjič.

3. pismo

Banjaluka, 11. avgusta 1878

Predragi!

Upam, da ste povsem zdravi in da ste prejeli moje zadnje pismo iz Turške Gradiške.

Po dveh urah marša po dežju smo prispeli srečno v Banjaluko, kjer je naš polk ostal v garniziji; ostali del moštva je odmarširal proti Travniku.

Mesto je precej veliko, vendar tudi precej umazano. Skoraj vse hiše so lesene in v vsaki je trgovinica, preostale, večinoma bolj gosposke, so kamnite. Turških cerkva je ničkoliko.

Naš bataljon je nastanjen v trdnjavi sredi mesta, iz nje pa ne sme nihče oditi v mesto, razen v spremstvu vsaj dveh oboroženih mož. V osmih dneh, odkar smo tukaj, sem šel ven samo enkrat. Iz preventivnih razlogov opravljamo vsak dan službene naloge: en dan stražimo v trdnjavi, naslednji dan pa smo v bojni pripravljenosti, kar pomeni, da se ne smemo oddaljiti od sobe, kjer spimo, brez stotnikovega dovoljenja. Naši vojaki ponoči patroljirajo po mestu.

Hrana je neverjetno draga: košček kruha stane 10 šoldov, kilogram krompirja 10, eno jajce 6, liter vina 60, medtem ko na Hrvaškem za enako količino in kakovost plačaš 24–30 šoldov. Potem ko pojem menažo in kos kruha, sem bolj lačen kot prej. 30 šoldov na dan za kruh ni dovolj, zato pošiljamo zvečer v mesto strežnico, skupaj s prostovoljci, da nam prinese večerjo. Verjemite mi, da jo plačujemo zelo drago.

Sporočili ste mi, da je umrl priletni Margreiter;²⁰ Bog ga je odrešil, saj je, zaradi stalnih pregledov, moledovanja in poti razbremenil več družin.

---

²⁰ Očitno gre za tasta sestre Karle, ki je bila poročena z višjim kontrolorjem ogrskih državnih železnic, Eduardom Margreiterjem.

Kako je z Nandom?²¹ Se je odločil, da vstopi v kadetnico? Pepi²² se je udeležil menevrov? Je Mila²³ v Ljubljani? Kaj govore v Trstu o naši vojski v Bosni?

Pozanimajte se, kdaj odidejo rekruti našega polka v Bosno, kajti takrat bo več upanja, da lahko pridem v kratkem domov.

Hvaležen vam bom, če mi odgovorite v kratkem, saj pošta iz Trsta sem potuje 10–12 dni. Hkrati vas prosim, da me gmotno malo podprete, saj mi je ostalo bolj malo denarja.

V upanju, da mi pišete v kratkem, vas vse skupaj lepo pozdravljam.

Vaš sin Giovanni

Prosim, da prenesete moje pozdrave družini Mauer, še posebej obema gospodičnoma.

Če imate priložnost, prenesite pozdrave tudi Žboni,²⁴ povejte mu, naj mi piše. Isto velja za Martina Lebana, Grunterja in vse prijatelje oz. znance. Te dni sem pisal g. in ge. Pipan.

Pošljite mi tudi kakšen časopis, karkoli, da lahko berem, kajti v nasprotnem primeru bom pozabil brati. Poštno pošiljko frankirajte. Zbogom.

4. pismo

Banjaluka, 22. 8. 1878

Predragi!

Ne morete si predstavljati, kako sem bil vesel vašega pisma, datiranega 8. t. m., ki sem ga prejel 13., dan pred spopadom z morilskimi pošastmi – vstajniki.²⁵ Pravi čudež je, da sem se izvlekel iz te godlje, saj sem se že sprijaznil, da odidem na drugi svet.

Naša stotnija je doživela ognjeni krst, saj je tisti usodni dan opravljala naloge prednje straže.

Tistega dne smo se spustili v notranjost, ko nas je po eni uri med dvema, z gozdom poraščenima hriboma, nenadoma obkolilo 5000 vstajnikov. Po obupnem spopadu smo se morali umakniti v hosto in cel dan počakati, da so jih preostale čete (vse so pripadale našemu Webrovemu polku) pregnale na njihove prvotne položaje.

Kar predstavljajte si, kakšne občutke sem takrat imel.

Potem ko so poklali kakih 30 vojakov naše stotnije, so imeli ti lopovi prosto pot v Banjaluko, kjer so – v dogovoru s tamkajšnjimi Turki – sprožili silovit ogenj na naše vojake.

²¹ Mlajši brat Ferdinand.

²² Starejši brat Josip.

²³ Mlajša sestra Ana (Milena), tudi Mila.

²⁴ Mankočev prijatelj Andrej Žbona, dejaven v slovenskih krogih v Trstu.

²⁵ Mankoč v pismu uporablja besedo »insorti«, kar se ujema s pojmom vstajniki oz. »vstaši«, ki so ga radi uporabljali v takratni slovenski publicistiki, skladno z uradno politiko.

Boj je trajal od šestih zjutraj do 5. ure popoldne. Potem ko so utrpeli zelo velike izgube, so se naglo umaknili proti svojemu hribovju.

Naš polk je imel 40 žrtev in približno 100 ranjenih, med njimi sta bila tudi poveljnik naše stotnije in pomočnik bataljona.²⁶

Zvečer je mesto začelo goreti. Sploh ga ni bilo težko uničiti, saj je skoraj 80% hiš lesenih. Gorelo je štiri dni in noči. Med včerajšnjimi boji, pri katerih sem sodeloval tudi sam, nisem videl nič drugega kot pepel in mrtve konje in Turke. Ker imam občutljiv želodec, nisem mogel gledati vseh teh grozodejstev, pokolov itd. Ko sem šel mimo, sem si zakril oči z rokama.²⁷

V Banjaluki vladajo izredne razmere. Naši pregledujejo vsako hišo posebej, zasegli so veliko orožja.

Doslej smo našli deset vozov pušk, pištol, sabelj in streliva.

Turški meščani, sovražno razpoloženi do nas, so bili aretirani in takoj ustreljeni.

Od 17. t. m. naprej delujejo v vsej armadi nagla sodišča.

Kot ste lahko razbrali, se ne gre šaliti, vsekakor pa sam zelo upam, da vas bom še videl.

Da bi mi milostni Bog dal možnost vrniti se domov! Tedaj bi vam lahko veliko povedal o tem, kar sem doživel.

Od 13. julija naprej spim pod milim nebom oziroma, če sem v vojašnici, na trdih tleh. Spodnje perilo sem zamenjal dvakrat, vojaške obleke pa še nikoli.

Vendar dovolj je teh dolgočasnih praznih besed! Bodimo veseli, v upanju, da se bo vse dobro izteklo!

Od vam znanih ljudi so vsi zdravi. To so Toni Kalister, Schaedle, Buchler,²⁸ sin petičnega Brunnerja, in Ralli. Zadnja dva sta rezervna oficirja. Trudnov Tonin²⁹ je vključen v topniško enoto, ki je bila pred tem v Pulju. Pri Trouvi so že v času mobilizacije ugotovili, da je šibkega zdravja, zato je bil premeščen kot nadzorni oficir v neko kadetnico.

Metto je, po mojem, v Travniku, zadnjič sva se srečala v Stari Gradiški 2. avgusta. Upam, da je zdrav.

Tukaj sprejemajo le navadna pisma, vse drugo pa zavračajo. Vseeno hvala za pozornost, ki nam jo boste izkazali.

Naslednjič vam pišem kaj več. Danes pričakujemo namreč alarm, tako da v stotniji vlada nered.

²⁶ Bitka je opisana v knjigi Jerneja Andrejke Naši fantje v Bosni in Hercegovini 1878, str. 118. Prizorišče spopada je bila soteska nedaleč od Banjaluke, ob potoku Crkvena. Tudi v knjigi je podatek, da je takrat padel poveljnik stotnije.

²⁷ V Andrejkini knjigi ni zaslediti podatka o požaru v Banjaluki. Na straneh 119–126 pa so opisani srditi poulični boji (*»katerih se je udeležilo vse mohamedansko ljudstvo«*), iz katerih je razvidno, da sta obe strani utrpeli hude izgube.

Požar v mestu se navaja v publicistiki. V izrezanem prispevku enega od italijanskih časnikov, ki so ga svojci poslali Mankoču, je v poročilu o bitki objavljeno, da prebivalci Banjaluke *»podpirajo vstajnike; da bi jih kaznovali, je naše moštvo požgalo pol mesta«*. Navedeno je tudi, da je bitka trajala šest ur, razplamtela pa se je, potem ko so *»vstajniki v trikrat večjem številu napadli naše moštvo«*.

²⁸ Očitno iz istoimenske trgovske družine iz Trsta.

²⁹ Anton Truden iz Trsta, ki se je pozneje uveljavil kot podjetnik.

Toplo vas pozdravlja vaš brat in svak

Giovanni

Pismo sem prejel, vendar so v polkovni pisarni imeli nemalo težav, da so me našli. Ko mi boste spet pisali – upam, da bo to čim prej – naslovite pismo na: J. M., infanterist 22. pehotnega polka Baron Weber, 7. stotnija, VII. pehotna divizija, Bosna.

Mettu pa pišite na naslov: 17. pehotni polk, 1. stotnija, VII. pehotna divizija. Adijo, pišite mi čim prej!

5. pismo

Banjaluka, 24. avgusta 1878

Predragi!

Vaše pismo z dne 13. t. m. sem prejel šele včeraj, pri čemer me veseli, da ste zdravi. Že štiri dni imam drisko, zaradi katere pa ne morem niti hliniti, da sem bolan. Zdravniški pregledi so namreč zelo strogi; če se nekdo dela bolnega in če potem zdravnik ne ugotovi bolezenskega stanja, sledi stroga kazen.

Iz vašega pisma ugotavljam, da se v Trstu precej govoriči. Kot sem vam povedal v svojem pismu 19. t. m., je naš polk nazadnje imel veliko izgub. Govorijo, da je 4. bataljon imel približno 200 mrtvih in ranjenih.

Zelo me je potrla, ko sem izvedel o ubogem Fritzu Polleyu, še posebno, ker je imel pred sabo svetlo prihodnost.

Ste mogoče izvedeli kaj zanesljivih novic o drugih padlih oficirjih Kuhnovega polka?

Da je med padlimi tudi moj prijatelj poročnik Klein, ne drži. Vedno se drživa skupaj v trdnjavi in upava, da se čim prej vrneva domov. Od oficirjev Webrovega polka, ki jih omenjate, ne poznam nobenega.

Še nimate novic o Mettu? Še sam ne vem, kako bi lahko kaj izvedel o njem. Po spopadu 14. t. m. se namreč neprekinjeno zadržujem v trdnjavi.

Še vedno nisem prejel denarja, o katerem ste me predhodno obvestili v vašem zadnjem pismu. Mislim, da so vsi paketi v Gradiški. Ne pošiljajo jih naprej, ker se bojijo napadov. Zato čakajo, da jih izročijo, ko gre mimo kak naš polk.

Imate mogoče novice o 5. bataljonu, ki je krenil proti Hrvaški?

Lovski bataljon št. 10, v katerem je Kastellitz, je utrpel zelo hude izgube. Kalister je nastanjen na drugem koncu mesta, zato ga nisem videl vse od takrat, ko sem vam pisal. Upam pa, da je zdrav, saj po spopadu 14. t. m. ni sodeloval pri nobeni bitki z vstajniki. Proti njim se vsak dan vrstijo aretacije. V primeru, da jih nagla sodišča spoznajo za krive, jih takoj dajo postreliti. Vsak dan smo priča grozodejstvom in pokolom.

Dan za dnem pričakujemo nove napade teh razbojnikov, kar nas skrbi.

Prosim, da lepo pozdravite g. Pipana, Dolenca in gospo ter vse prijatelje. Lep pozdrav namenjam tudi vam.

Giovanni

Muz 1760

Bugajno 19/10/78

13

Carissimi

Le. was tre più che care e tanto aspettate lettere del 23. 25 & 26 giuine coll'Edinast mi pervennero tutte a Bugajno. - Mi pensavo molto il mio lungo silenzio, ma mi era impossibile prima a scrivere. Occivache non sarete troppo in pensiero telegrafiamo l'altro giorno che Fazzini Bekkhar ed io al pp. Fazzini a Trieste che comunichi alle rispettive famiglie il nostro buon stato di salute dopo le feste lunghe marcie che avevamo fatte da Kgluc fino a qui. - Vi descriverò un po' le marcie ed ai fatiment. che eravamo sottoposti ma non lo faccio, non avendo voglia ed anche poco tempo, giacche adesso sono Kommandirir alla Regiments - Kantsler ed ogni momento sono chiamato. Se vorrò vedervi tutto non vi saprò nulla raccontare quando verro a casa, il che spero che succeda vera in breve, avendosi sparsa la notizia ieri, che ritireranno nuovamente 4000 uomini della Bosnia fra i quali il reggimento Weber compresa la 4ª divisione. Dio sa se che fosse verità, pochi restano l'inferno in Bosnia, moriranno diversi del freddo. - nelle marcie fatte avevamo due volte neve dormendo nel Lager, e venuti a Bugajno siamo stati s'inguartiti nelle case più sucide senza finestre senza stufe e quale una anche senza tetto. - Perì appena ricevemmo 60 coperte (stintarkotgan) per 180 uomini, sicche per ogni coperta sono tre uomini e 20 restarono senza fra i quali sono anche io, perche se parato dalla compagnia. Insomma è un freddo, che non si può dormire - fuoco facciamo, ma non si può né trovare né comprare legna, solamente quella che si riceve per cucinare la Menaage. - La legna non funziona a Metro, bensì a peso.

Kot sem vam že sporočil, vas prosim, da mi pošljete kakšen list papirja. Ker gre za vojaško pošto, ni treba nalepiti znamke.

Od Žbone nisem prejel nikakršnega pisma. Ga še niste obvestili? Eduardu sem pisal 20. t. m. Prosim, da obvestite Trudna in njegovo družino, da je Buchler zdrav. Prosim vas tudi, da mi sporočite o svojem zadnjem priporočenem pismu, glede na to, da sem se podpisal v knjigo dopisov stotnije. Bil sem tako zadovoljen, da sem odvrnil pozornost od odeje, ki sem jo, kdo ve kako, izgubil. Lahko pa, da sem jo zamešal z odejo katerega od prijateljev.

6. pismo

Han Čadavica, 5. 9. 78

Predragi!

Mislim, da ste že prejeli moje pismo, ki sem ga 2. t. m. naslovil Pepiju. Danes sem v vojaški tabor prejel pismo, ki mi ga je poslala Antoinette³⁰ 31. avgusta, istočasno tudi pismi g. Dolenca in Lotti³¹ iz Osijeka. V stotnji mi zavidajo, da sem prejel tri pisma v enem samem dnevu, medtem ko drugi, kljub temu da jih nestrpno pričakujejo, pa nobenega. Zahvaljujem se za dva goldinarja g. Dolenca in za tri goldinarje Antoinette (*nečitljiv del*).

Pismo, v kateri mi Antoinette sporoča, da mi je poslala goldinar, še nisem prejel, tudi denarja ne.

Kot ste lahko prebrali v mojem zadnjem pismu, smo 3. t. m. odšli iz Banjaluke proti Travniku. Sporočil sem vam tudi, da smo krenili proti Ključu, vendar včeraj, malo preden smo dospeli (potrebni sta bili še dve uri), je prišel protiukaz, naj se vrnemo. Iz vojaškega tabora, kjer smo, vodita dve poti: ena v Travnik in druga v Ključ. Prav pred kratkim nam je inšpekcijski oficir ukazal, da moramo dodobra očistiti puške, saj bomo že danes, če ne jutri, uporabili orožje.

Vsi smo prepričani, da se bomo odpravili naprej jutri, in sicer proti Ključu, da tam napademo trdnjavo. Govori se, da bodo naš »Halb Regiment« in dve stotnji 26. polka skupaj s šestimi topovi napadli levi krak trdnjave. Preostali se bodo lotili desnega. Pri tem bo sodelovalo vsega skupaj 25 stotnij z dvanajstimi topovi. V primeru blokade trdnjave ne bo nič hudega. Vendar v primeru naskoka, ki pa je več kot gotov, se polku ne piše nič dobrega. Če se bom izmazal, kar pa ne bo lahko, vam takoj sporočim.

Oprostite mi, da vam pišem tako nezbrano, vendar pisati na travi ni povsem lahko, tudi zato, ker sta tu megla in mraz. Zato še enkrat oprostite!

Tonija Kalistra nisem videl, pač pa sem zvedel, da je zdrav.

Predstavljajte si, v kakšnem položaju sem. Prejel sem tri pisma s tolažilnimi besedami, v svojem pismu pa vam, po eni strani, sporočam, da sem zdrav, istočasno pa da nas jutri pošiljajo v klavnico. To je nekaj strašnega, kar ne privoščim nobenemu na svetu. Upam, da se bomo izmazali, tako kot smo se prvič.

³⁰ Mlajša sestra Antonija (Antoinette).

³¹ Starejša sestra Karla.

Kakšno naključje! Prav zdaj, po treh urah, je dospela 2. stotnija s Tonijem Kalistrom. Ker sem mu povedal, da pišem domov, sporoča, da je povsem zdrav. Hkrati vas lepo pozdravlja.

Razlog, da je stotnija dospela v vojaški tabor iz Ključa, je v tem, da se je zbralo ne vem koliko tisočev Turkov. Umaknili so se, ker so ugotovili, da nimajo možnosti v primeru napada. Prej omenjeni pripada isti stotnji kot Willipich.

Liga štirih je zdrava.³² Buchler vas lepo pozdravlja.

V upanju, da vam bom lahko pisal v kratkem, vas vse skupaj objemam in ostajam za vedno z vami.

Giovanni

Oprostite mi, da vam pišem tako na kratko. Tudi s pisavo se ne morem ponašati, vendar bolje ne zmorem zaradi razmer v taboru in čustvenega stanja, v katerem sem. Prenesite moje pozdrave Pipanu, Žboni, Martinu Lebanu in vsem znancem. Zbogom, ostanite zdravi.

7. pismo

Ključ, 10. septembra 1878

Predragi!

Vaše pismo z dne 3. septembra se je križalo z mojim z dne 5. septembra. Čeprav je bila vsebina kratka, me je zelo razveselilo to, da ste po tolikem času prejeli novice o Mettu.

Kot sem vam že nakazal v svojem zadnjem pismu, smo 6. septembra ob štirih zjutraj vstali in se ob zelo gosti megli, ki je trajala do devetih, ob petih odpravili proti Ključu.³³

Po petih urah marša smo bili utrujeni, žejni in lačni. Pričakovali smo kratek počitek, vendar od tega ni bilo nič. Na treh vzpetinah pred nami so držali položaje uporni Turki, ki so – potem ko so ugotovili, da smo na dosegu njihovih pušk – začeli streljati na nas. Linija, ki smo jo postavili, je bila prava mojstrovina.

Pod temi hribi teče reka Ključ, ki smo jo morali prebroditi skupinsko pod točo krogel. Prečenje je bilo težavno in nevarno, saj smo bili v vodi do trebuha. Koliko jih je štrbunknilo, koliko krikov se je razleglo! Hecno je, da smo kljub žeji prebrodili reko, ne da bi sploh spili požirek vode.

Neki pešak, potem ko je prebrodil reko, se je vrnil nazaj, da bi se odžejal. Medtem ko je pil, je ubožčka zadela krogla v trebuh in ga pri priči ubila. Tudi sam sem bil v veliki nevarnosti, ko sem reševal tržaškega desetnika, ki je dvakrat padel v vodo. Vzel sem ga pod pazduho, potem pa sva srečno prišla na drugo stran reke.

³² Ligo štirih je avtor pisem poimenoval skupinico, v kateri so bili, poleg njega, še njegovi najožji prijatelji, se pravi tisti, ki jih v pismih največkrat omenja. Domnevam, da so to bili, poleg njega, še Buchler, Fazzini in Kalister.

³³ Ključ je mestece jugozahodno od Banjaluke.

Pod temi hribi leži naselje Dubočani, kjer nam je major ukazal, naj odložimo tornistre v neki hiši. Ta dan sem imel veliko srečo in mislim, da ne bom nikdar več imel takšne.

Sreča je bila v tem, da sem po ukazu poveljnika stotnije (skupaj z nekim podoficirjem in nekim drugim infanteristom), ostal in pazil na tornistre. Preostali pa so morali naglo naprej v hrib, na »Schwarmlinie«.

Dubočani so turško naselje, v katerem smo ostali sami samcati, potem ko ga je bataljon zapustil. Postali smo gospodarji nad vsem. Imeli smo v izobilju piščance, purane, jajca, maslo, med in več vrst sadja.

V treh dneh, kolikor je trajala bitka, sem se bojev udeležil vsega skupaj dve uri. Res pa je, da je bilo takrat zelo nevarno.

Vstajniki so se pred našimi postopoma umikali. Prvi dan so se boji vlekli do teme, drugi dan ves čas, medtem ko so tretji dan naši zavzeli trdnjavo.

Izgube na naši strani so bile precejšnje. Naša stotnja je imela 3 mrtve in 14 ranjenih. Ni znano, koliko izgub je utrpel polk. Ranjenih je bilo veliko oficirjev, med njimi tudi stotnik Kovačević, prijatelj g. Dolenca, kateremu nisem uspel prenesti pozdravov. Ranjena sta bila dva nadporočnika, dva ali trije poročniki in naš polkovnik. Po bitki je umrl stotnik Blumenschein iz 5. stotnije.³⁴

Drugi dan bitke je poveljeval vojvoda Württemberški, ki je bil zelo zadovoljen z našim polkom. Tridnevna bitka je bila zelo pomembna za našo gorsko brigado in prav danes je prišel ukaz, naj vsaka stotnja pisno in ustno poroča tudi o podrobnostih. Dva dneva nismo dobili nobene hrane, tako da smo, zaradi žeje, morali žvečiti travo. Za hrano pa smo imeli svež zrak. (Da se razumemo: to ni veljalo zame, saj sem imel na voljo perutnino idr.).

Morda bomo jutri šli na marš proti Travniku, od tam pa, kdo ve, kam, mogoče v Novi Pazar, kjer se zbirajo vse uporniške sile.

Buchler, Pucalovich in Fazzini so zdravi, prav tako Toni Kalister, s katerim sem bil včeraj ves dan skupaj. Prvi in zadnji od teh vas lepo pozdravljajo.

Ste prejeli moje pismo z dne 2. septembra, v katerem sem vas zaprosil, da mi pošljete nekaj perila? Prosil bi tudi za pulover, to pa zato, ker sem prvi dan bojev zamenjal tornister, tako da sem ostal zdaj brez vsega, razen tistega, kar imam na sebi.

Če bo kakšen časnik objavil prispevek o bitki, vas prosim, da mi ga pošljete po pošti. Zelo sem radoveden in želim prebrati, kaj tvezijo o tem.

Prisrčen pozdrav.

Vaš Giovanni

Nebo se je stemnilo in pričakujemo, da bo začelo v kratkem deževati oz. da se bo vtilo.

Zbogom, začelo je že deževati.

---

³⁴ Andrejka opisuje bitko v Ključu na straneh 130–136 svoje knjige. Tam je tudi omenjena smrt stotnika Blumenscheina. Ujema se tudi podatek o stotniku Kovačeviću, ki je bil med bitko ranjen.

Pugajmo 20 Novembre 1878 ¹⁴

Carissimi

Soltanto due parolette
delle quali la prima è
fuiss interessante, cioè che
domani partivimo per
la Dalmazia toccando
Livno - Sign - Spalato
e poi dopo tanto tanto
tanto tanto tempo vi
potro abbracciare a
Trieste.

La seconda è che ho
ricevuto il 20 fe per
quali vi ringrazio moltissimo.
mi dispiace poi più
che mai che il tanto aspettato
pacchetto di biancheria
non mi pervenire fin'ora
perciò vi pregherei di
reclamarlo a tempo
accioche non vada perduto.
Basta - perché ^{ho scritto}
più che due parole
ne mente vi abbraccio
vostro
Ivan

Per i primi 20 di novembre scrivono tutti di
spendere qualche cosa per molto tempo
scrive ogni da nuovo.

M. 1766

8. pismo

(manjka prvi del pisma – ni znan datum njegovega nastanka)

... Skoraj eno uro porabimo, da pridemo do trdnjave, tam pa ni niti vode. Opravljamo naloge prednje straže v hribovitem območju, tudi uro daleč, in druge stražarske naloge. Vsak dan je aktivno angažiranih 600 mož.

Od 2. septembra naprej bivamo v vojaškem taboru. Vsak dan smo mokri: od potu, dežja, rose ali megle. Ker nimam nič za preobleči se, me skrbi zaradi revmatizma, ki se bo nekega dne pojavil.

Dva meseca sem hranil povsem nov pulover, ki mi ga je kupila mama. Med boji pa so mi ukradli vse, vključno s tornistrom. Nimam nič drugega kot to, kar imam na sebi. Nikjer ne morem najti niti cunj, s katerimi bi si ovil stopala.

Približno tri tedne velja v našem polku odredba, po kateri lahko pošiljamo in prejemo pakete do dveh kilogramov. Zato se mi zdi nenavadno, da jih cenjena poštna direkcija v Trstu še ne sprejema.

Buchler je pred nekaj dnevi prejel paket z enim parom škornjev, perilom ipd. Tudi on je pisal domov in videli bomo, ali bo še kaj prejel. V primeru, da bi pošta začela sprejemati pakete, vas prosim, da mi pošljete nemudoma to, kar sem vam napisal. En par ali dva volnenih nogavic, nekaj pražene kave, kos čokolade, odejo in nekaj pisemskega papirja; tukaj ne morem najti nič od tega.

Pravkar me je poklical prvi poročnik in mi izročil pismo z dne 23. avgusta, poslano iz Sežane, v katerem je 13 gld. Takoj sem poplačal dolgove, tako da mi je zdaj ostalo 8 gld. V vašem naslednjem pismu mi, prosim, sporočite, koliko pisem ste mi poslali z recepisom. V primeru, da jih ne bom prejel v kratkem, jih morate reklamirati. Ni vam treba pošiljati denarja s poštno nakaznico. Od g. Pipana, za katerega pravite, da mi je pisal, nisem prejel še ničesar.

Zaključujem zaradi pomanjkanja prostora in časa ter tudi zato, ker nameravam pisati tudi Mettu in Žboni. Obema sem obljubil, da bom to storil. Lepo pozdravljam vse prijatelje in znance.

Giovanni

Je bil Nando sprejet v kadetnico?

Liga štirih je zdrava.

Zbogom

9. pismo

Ključ, 16. septembra 1878

Predragi starši!

Upam, da ste prejeli moje pismo, datirano 10. t. m. Danes sem prejel vaše pismo z dne 10. septembra skupaj s pisemskim papirjem in posteljnim pregrinjalom, ki sem ga zelo potreboval, saj se v tem prekletem Ključu nič ne najde. Prav tako sem prejel Mimino pismo skupaj z dvema goldinarjema in Pepijev goldinar s pismom z dne 11. t. m. Zelo se jima zahvaljujem. Ni kaj: odlično! Iz Travnika sem prejel tudi Mettovo pismo z dne 8. t. m., v katerem mi sporoča, da je zdrav, čeprav ga že nekaj časa zaradi otiščancev boli stopalo; upa pa, da bodo bolečine minile v nekaj dneh. Sploh mi ne omenja bojev 1. in 2. stotnije pod poveljstvom stotnika Kromayerja. Sporoča pa mi, da je zasledil govornice, po katerih naj bi novembra odpustili rezerviste.

Gre za zelo lepo novico, čeprav ne verjamem, da drži, kajti preden nas pošljejo domov, bomo morali povsem pogasiti muslimanski ogenj. Potrebni bo še več mesecev in še takrat ne bo vsega konec. Do manjših spopadov bo vedno prihajalo in ti bodo pogosti.

Po bitki pri Ključu smo imeli po tolikem času dva dneva počitka (10. in 11. t. m.). Samo v mojem polku je bilo približno 280 mrtvih in ranjenih, od tega 2 mrtva in 8 ranjenih oficirjev. Sem niso vštete izgube, ki sta jih utrpela bataljon Leopold in 2. stotnija polka št. 26 Grossfürst Michael. Upornikov, ki so branili Ključ, je bilo 3.000, vsaj sodeč po poročilu bosanskih civilistov, ki bivajo v mestu. Med bitko smo imeli težave, ker smo krenili v napad šele v hribovitem terenu na zelo visoki nadmorski višini. Upornike sta skoraj vedno varovala megla in dejstvo, da so bili v zavetju gozda. Čakali so nas na ugodnih položajih precej visoko, potem pa se vedno umaknili v trdnjavo. Tretji dan ponoči pa so takorekoč izginili in nam prepustili mesto, trdnjavo in, kot pravijo, 30 škatel municije.

Ko smo tisti dan vstopili v Ključ, je vladala nepopisna zmešnjava. Ranjenci so kričali od bolečin, treba je bilo pokopati mrtve vključno z dvema oficirjema. Prav stisnilo me je pri srcu, čeprav sem se skoraj že privadil teh groznih prizorov. Naši ranjenci so med bojem rotili svoje tovariše, naj jih ubijejo, saj so se bali, da jih bodo v nasprotnem primeru poklali Turki. Res so nekega kaplarja, ki se ni mogel več postaviti na noge in je zaostal za moštvom, prijeli Turki in mu odsekali glavo; nataknilo so jo na kol in jo zmagoslavno ponesli v mestece.

Zgodile so se grozne, nepopisljive stvari. Bilo je mučno. Če mi bo dano nekega dne priti živ v Trst, vam jih bom zaupal.

12. septembra zjutraj smo veselo odmarširali iz tega krvavega mesta proti sedem ur oddaljenemu Hanu Čađavica. Tam smo imeli počitek, da bi naslednji dan, krenili proti Travniku. 13. septembra ob sedmih zjutraj je bil ves polk povsem pripravljen za odhod proti Travniku, prednja četa pa je bila 2000 korakov pred nami. Godba je že intonirala tri koračnice, ob katerih bi defilirali mimo generala Samca.³⁵ Potem pa je prispel, ne vem od kod, telegram s poveljem, naj se polk Weber vrne v tabor in naj šest stotnij odmaršira in se nastani spet v Ključu.

Bataljon, 11. in 12. stotnija ter polkovni štab smo isti dan odmarširali v Ključ, kjer smo zdaj kuhani in pečeni.

Kraj je zelo romantičen za popotnika, vendar zame in za vse nas zelo neprijeten (*manjkajoči del*).

10. pismo

Ključ, 6. oktobra 1878

Predragi!

Tokrat se vam oglašam čisto na kratko.

Včeraj sem prejel vaše pismo z dne 25. septembra skupaj z dvema goldinarjema. Zelo sem vam hvaležen.

V Ključu vlada že nekaj dni splošno zadovoljstvo, saj upamo, da se bomo po 15. oktobru odpravili proti Avstriji.

Od včeraj nismo več v taboru, ampak smo nameščeni v turških hišah, ki so samo za spoznanje boljše od hlevov.

³⁵ Generalmajor Samec je poveljeval 3. gorski brigadi, ki je bila v sestavi okupacijskih sil.

Ponoči je tako mraz, da ne moremo spati.

Ste prejeli moje pismo z dne 4. oktobra? Veliko mojih tovarišev se pritožuje, da njihove družine ne prejemajo pisem. Tudi sam sem prepričan, da je naša pošta nekaj posebnega.

Da bo mera polna: včeraj sva jaz in neki narednik našla v neki vreči v stražarski sobi pošto od 25. septembra vključno z vašim pismom. Tam je ležala celih osem dni. Nihče ni vedel za to.

Novoga ni nič. Sem precej zdrav, edinole z zobmi imam vsak dan težave.

Pošiljam vam lep pozdrav.

Giovanni

Metto je napačno predvidel, da se bova srečala v Livnu. Če se bo Kuhnov polk odpravil domov, bo najbrž šel skozi Dalmacijo.

Preostali trije člani lige so povsem zdravi.

Pozdravite Žbono, Martina Lebana in druge, predvsem pa g. Pipana in Dolenca. Zbogom.

Kakšen Dalmatinec sem postal! Slovenščino sem skoraj pozabil, saj nimam priložnosti, da bi jo uporabljal.

11. pismo

Ključ, 20. 10. 1878

Predragi!

Gorje nam!

Armadno poveljstvo je odredilo odhod vseh rezervistov, letnikov 1868, 1869 in 1870. Mi pa smo ostali z dolgim nosom. Predstavljajte si obup, ki se nas je polastil včeraj zvečer, ko je dospel ukaz. Grdo novico so sporočili, ko sem bil na večerji z običajno družino: Buchlerjem, Fazzinijem in več drugimi prostovoljci. V trenutku nam ni teknilo več in vsi besni smo se zastrmeli drug v drugega. (Da ne bo pomote: nihče izmed nas se ni več dotaknil hrane).

Za nameček se bomo morali 27. oktobra odpraviti proti Bugojnu, levo od Livna, in sicer skozi Čađavico, Varcar-Vakuf,³⁶ Jajce, Travnik in Čardak. Marš bo trajal 7 dni. 1. novembra, prav na dan vseh svetih, bomo imeli počitek v Travniku. Glede na to, da je vreme deževno in da so ceste težko prehodne, ne vem, kako se bo izteklo, še posebej ponoči, ko bomo v taboru.

Vsi iz stotnije smo razmišljali, da bi nas hospitalizirali v bolnišnici. Vendar kako? Na to vprašanje ne bi znal odgovoriti.

Ker od 16. oktobra naprej lahko pošta sprejema dvokilogramske pakete, se obračam na vas s prošnjo, da mi pošljete kakšno zdravilo. Najbolje bi bilo, da bi

³⁶ Današnji Mrkonjić grad.

od Rauscherja³⁷ dobili preparat, ki bi mi omogočil – potem ko bi zbolel – odhod v bolnico.

Prosim vas, da mi takoj pošljete odgovor po pošti. Tako sem naveličan te Bosne, da bi takoj zaužil karkoli, kar bi mi omogočilo, da odidem od tukaj.

Prepričan sem, da, če se ne bom izmazal na takšen način, bom ostal vso zimo tu v Bosni, spomladi pa verjetno odšel v Novi Pazar.

Prosim vas, da se potrudite po svojih najboljših močeh in da mi čim prej pošljete pošiljko. V primeru vrnitve v Trst bom šel skozi Dalmacijo.

V nestrpnem pričakovanju vaših novic vam pošiljam najlepši pozdrav.

Za vedno vaš Giovanni

Buchler je storil podobno, ne da bi jaz sprva vedel za to. Šele potem ko sva napisala in zapečatila pismi, sva si zaupala njuni vsebini. Pošteno sva se zakrohotala.

Zbogom

Zadnjič sem vam pisal 16. oktobra. Če mi še niste poslali perila, potem mi pošljite eno srajco, par spodnjih hlač, en par nogavic in to, kar sem vas prosil – zdravilo.

12. pismo

Ključ, 25. 10. 1878

Predraga Tončka!³⁸

Na kratko odgovarjam na tvoje pismo z dne 15. oktobra, ki sem ga prejel šele danes. Nimam namreč veliko časa, kajti pojutrišnjem, 27. t. m. bomo odšli v Bugojno. Zato se moram pripraviti, saj bo pot dolga.

V pismu z dne 20. oktobra, ki sem ga napisal v stanju vznemirjenosti, sem sporočil, kam in kdaj gremo na pot.

Danes sem obiskal zdravnika zaradi ušesa. Noče me poslati v bolnico, ker da bi se moral najprej najaviti, in da sem to storil tik pred odhodom moštva. Obljubil pa mi je, da se bo v Bugojnu potrudil, da me pošlje v Split, od tam pa, če mu bo uspelo, naprej v Trst.

Vseeno mi ni dal veliko upanja, saj mi je dejal, da je bolezen že stara in da bi moral že v Trstu na pregled. Če sem doslej opravljal vojaške naloge, jih lahko tudi še naprej. Bomo videli.

Imate novice o Mettu? Če ni potrošil denarja v Bosni, ga bo v bolnišnicah, kajti če hočeš kaj imeti od bolničarjev, moraš mastno plačati.

Pisala si mi že glede težav z zobmi. Naj morda poskusi z izrednim zdravniškim pregledom. Zdaj ali nikoli več, saj podobne priložnosti ne bo imel zlahka.

³⁷ Zdravnik v središču Trsta.

³⁸ Mankoč je v pismu uporabil nemško inačico Tonerl.

Pisal sem ti, da bodo iz našega polka odpustili letnike '68, '69 in '70. Zgodilo pa se je, da so odpustili zgolj letnik '68, to pa zato, da bi zapolnili vrzel, ki je nastala zaradi številnih bolnih vojakov. Si moraš misliti nejevoljo tistih iz let '69 in '70, potem ko so izvedeli za to?

Zelo mi je žal zaradi požara v vojaški bolnišnici. Če je bil res nameren, kot mi sporočaš, ker je takšno tudi splošno mnenje v Trstu, potem bo toliko slabše za nas. Da bi kaznovali Trst, se bodo spravili na rezerviste v Bosni.

Tudi tu vlada splošno mnenje, da nas pošljejo domov šele spomladi. Vendar Janez upa, da bo to že prej.

Če še niste poslali perila, potem raje počakajte. Pošiljko pripravite za takrat, ko vam to sporoči g. Fazzini, ki je obljubil, da jo bo poslal embalirano v Bugojno. Naslovil jo bo Buchlerju in njegovemu bratu, ki sta v stiku z neko trgovsko hišo.

Prosim, da pripravite srajco, spodnje hlače, nogavice, majico, brisačo in nekaj robčkov.

V primeru, da odidem iz Bugojna, bom naročil Fazziniju, naj pošlje pošiljko nazaj v Trst.

Prosim, da ne pozabite dodati tega, kar sem vam zadnjič pisal.

Kaj nameravate ukreniti glede Nanda? Nič dobrega se ne obeta.

Draga Tončka, prosim te, da mi v svojem naslednjem pismu boljše pojasniš tiste nemške besede s tolikimi pomišljaji. Zelo me zanima, za kaj gre.

Voščim ti vesele praznike, prav tako mami, očetu in vsem vam.

Brat Giovanni

Pozdrave pošiljata tudi Fazzini in Buchler, ki se dobro počutita. Pesti ju edinole močno domotožje.

To zimo se bom moral posloviti od čitalnice, pustnih zabav in Trsta. Piši mi čim prej. Si že prejela moji pismi, datirani 16. in 20. oktober?

13. pismo

Bugojno, 10. 11. 78

Predragi!

V Bugojnu sem prejel vaša toliko pričakovana pisma, datirana 23., 24. in 26. oktober, skupaj z Edinostjo.³⁹

Oprostite mi, če se oglašam po tolikem času, vendar enostavno nisem mogel prej. Da bi ne bili preveč v skrbeh, smo jaz, Buchler in Fazzini zaprosili pred kratkim po telegrafu g. Fazzinija iz Trsta, naj sporoči našim družinam, da se, po dolgem maršu, ki smo ga opravili iz Ključa sem, počutimo dobro. Želel bi vam opisati, kaj smo tedaj doživeli, vključno z neljubimi trenutki, vendar tega ne bom storil, ker se mi ne ljubi in ker nimam veliko časa.

³⁹ Časnik Edinost iz Trsta.

Dodelili so me v polkovno pisarno, kamor me stalno kličejo. Zato nima smisla, da vam pripovedujem o teh doživljajih, ker bom to storil, ko pridem domov. Upam, da bo to kmalu, glede na to, da se je včeraj razširila novica, da bodo umaknili iz Bosne nadaljnjih 40.000 mož, vključno z Webrovim polkom in 7. divizijo. Naj Bog da, da je vse to res, kajti če ostanemo čez zimo v Bosni, bodo številni umrli od mraza. Med pohodi, ko smo spali v taboru, je dvakrat snežilo. Ko smo dospeli v Bugojno, smo se nastanili v hišah, ki pa so umazane, brez oken in peči. Nekatere so tudi brez strehe. Šele včeraj smo prejeli 60 zimskih odej za 180 mož, eno na tri može. 20 jih je ostalo brez, med katerimi tudi jaz, to pa zato, ker sem ločen od stotnije.

Tako je mrzlo, da ne morem spat. Ker ne moremo najti in ne kupiti drv, sploh ne prižigamo ognja. Drva dobivamo zgolj za pripravo hrane. Ne merijo jih na meter, ampak po teži.

Dežuje in sneži že ves teden. Hribi so vsi zasneženi, zjutraj pa je vse zaledenelo.

Perila, ki ste mi ga poslali, še nisem prejel. Pričakujem ga vsak dan sproti.

Buchler je prejel več perila in mi je obljubil, da mi bo odstopil nekaj spodnjih hlač in srajco. Noben drug nima tako umazanega in raztrganega perila kot jaz; videti sem kot razzapanec. Čim prejmem novo perilo, bom starega odvrigel. Pravzaprav ga bom kar zakopal, da se ga slučajno ne bi kdo dotaknil.

Iz dneva v dan se večja družina gostov.⁴⁰ Če želim primerek, je dovolj, da sežem z roko v nedrje, kjer jih zgrabim različnih velikosti in barv. V Ključu jih še ni bilo, vendar po opravljenih pohodih jih tu, v Bugojnu imajo že tudi gospodje oficirji.

Nobene motivacije nimam, da se delam bolnega. Namesto da bi bolne vojake pošiljali v Split, jih pošljejo v Travnik. Pa še nevarno je glede na to, da vlada tifus.

20 gld. še nisem prejel.

V kratkem vam napišem še kaj več, mogoče že jutri.

Pošiljam vam najlepši pozdrav.

Vaš Giovanni

Imate kaj novic o Mettu?

Zbogom.

14. pismo

Bugojno, 20. novembra 1878

Predragi!

Samo dve stvari bi vam rad povedal. Najprej to, da jutri odidemo proti Dalmaciji, preko Livna in Sinja do Splita, nakar vas bom po dolgem, dolgem času lahko spet objel v Trstu.

Druga novica pa je, da sem prejel 20 gld., za katere se vam zelo zahvaljujem. Žal pa toliko pričakovanega paketa s perilom še nisem prejel, zato bi vas prosil, da ga reklamirate, da se pač ne izgubi.

⁴⁰ Tu avtor pisma misli na zajedavce, ki napadajo ljudi.

Za zdaj bo dovolj. Pošiljam vam lep pozdrav.

Giovanni

Upam, da bom prve dni decembra v Trstu. Danes sem prejel Mettovo pismo iz (*nečitljivo*). Zbogom.

Viri in literatura

Viri

Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK) v Ljubljani, Ms 1760.

Literatura

Andrejka, Jernej, *Naši fantje v Bosni in Hercegovini 1878*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1904 (ponatisnila založba Karantanija, Ljubljana, 2000).

Debelli Turk, Lida, Ciril-Methodova šola pri Sv. Jakobu. V: *Sveti Jakob – zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okraju* (ur. Debelli Turk, Lida). Trst: ZTT, 1980.

Edinost 1876–1926, popolnjen in preurejen ponatis jubilejne številke. Trst: Edinost, 1926.

Edinost, 3, 14. 9. 1878.

Gogala, Roger, *Slovenci v vojnah 1878–1918*. Ljubljana: Potencial, 1992.

Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1924, Ljubljana: Narodna tiskarna, 1924.

Koledar za prestopno leto 1884 in kašipot po Trstu (ur. Viktor Dolenc). Trst: Nova tiskarna, 1884.

Narodni dom v Trstu 1904–1920 (ur. Marko Pozzetto et al.). Trst: Devin, 1995.

Primorski slovenski biografski leksikon, dodatek M–Ž, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1994.

Slovenska kronika XIX. stoletja, 1861–1883. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 1. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.

SUMMARY

The Occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878 as Seen through the Letters of Ivan Mankoč

Ivan Vogrič

In his fourteen letters to his relatives, Ivan Mankoč, a native of Trieste, who was in 1878 a member of military units that occupied Bosnia and Herzegovina (which had hitherto been under Ottoman rule), describes the “other side” of this occupation. From the point of view of an ordinary soldier, he strings a series of events, in which he was involved, and describes the atmosphere in the Austro-Hungarian army. In the course of several weeks, his initial enthusiasm was replaced

with unease stemming from his military ordeals. This unease coincides with the resistance the penetrating Austro-Hungarian army was met with and with his confrontation with an unknown country, which was completely different from his own.

The 23-year old native of Trieste was faced with death in the battlefield, with an experience that he had not known before also due to the fact that his district had been exempt from the compulsory recruitment for military service for a long time; the area had not provided military servicemen and was thus not familiar with military operation.

His letters were composed in Italian, however, the Slovene spirit of Trieste is present, he even mentions several Slovene national leaders and societies. The fact that his letters are written in Italian ought to be ascribed to the fact that he had been educated in Italian schools. His letters express his attachment to the city in the gulf, which is evident predominately towards the end of his four-month stay in Bosnia, but also close ties with his fellow Triestines in his unit. As a rule, they were members of the upper strata, predominately of Slovene origin (including the member of the wealthiest Slovene family at the time - the Kalister family).

It can also be gathered from his letters that he failed to grow fond of his new environment. The main reason for this lies in his isolation from the outside world and the civil population, in particular, and his feeling of constant threat, which caused his intense distrust of the local population (especially during his stay in Banjaluka).

The genuineness of his letters is surprising, which hints at the inattentiveness of the military censors. This is most evident in his letters, in which he contemplates how to avoid the rest of his military service and return home or complains about poor conditions in the army. However, this does not prove his lack of confidence in the fundamental state institutions, it is an expression of dissatisfaction with every-day issues (delays in post, exorbitant prices, poor supply of food and military equipment, etc.). When he refers to Muslim members of the resistance, he uses the official terminology (e.g. rebels) and occasionally also more derogatory terms.

All this points to his perplexity and distress, which was the result of the enemy's unpredictability and guerilla warfare. To all this, we must also add war atrocities committed predominately by the army whose member was the author of the letters.